

Het belang van spel

"Spelen is een habitus die in de ontwikkeling geïntegreerd moet zijn."

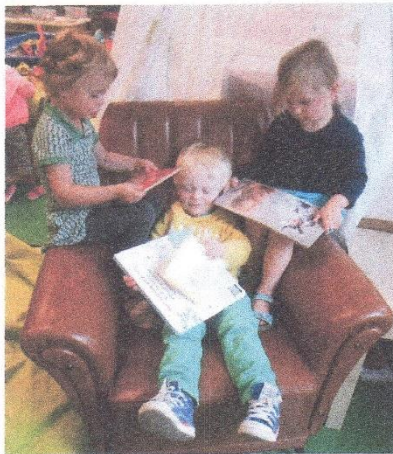
W.M. Nijkamp stelde al in 1973 - meer dan veertig jaar geleden dus - dat "spel een habitus is die in de ontwikkeling geïntegreerd moet zijn". Je zou kunnen denken dat dit intussen algemeen verworven is. Toch hoor ik steeds vaker ouders en kleuterleidsters zuchten: "Het lijkt wel of kinderen tegenwoordig niet meer kunnen spelen". Wanneer ik sommige kinderen bezig zie, dan geef ik die mensen gelijk. Anderzijds leerde ik uit ervaring dat kinderen pas spelen als hen dat gegund wordt, als ze de tijd en de ruimte krijgen om te (leren) spelen.

In mijn onmiddellijke omgeving zie ik leerkrachten worstelen om rond te komen en klaar te geraken met de knutselwerkjes voor het grootoudersfeest, de mijters voor Sinterklaas en ga zo maar door. Vanaf de tweede kleuterklas hoor ik leerkrachten discussiëren over het feit of kleuters al dan niet rijp zijn voor de volgende klas en of ze wel voldoende competenties bezitten om over te gaan. Ik krijg wekelijks vragen van zorgcoördinatoren die terecht bezorgd zijn

om de ontwikkeling van kleuters omdat zij signalen krijgen van leerkrachten waarin gemeld wordt dat deze kleuter dit of dat nog niet kan. Het gaat over specifieke kennis en vaardigheden. De vraag die bij mij bovenkomt als ik dit alles opmerk is: mogen onze kinderen eigenlijk nog vaak genoeg gewoon spelen in de kleuterklas? Erkennen de leerkrachten nog voldoende de waarde van het spel als spel? Kunnen onze kinderen hun emoties nog kwijt in het spel? Leren ze hun gevoelens nog verwoorden via het spel? Vinden ze nog een uitlaatklep voor hun vragen en angsten in het spel?

Wat begrijpen we onder 'spelen'?

Spelen is een vrijwillige activiteit. Kinderen spelen om het plezier in de activiteit zelf en niet om een bepaald doel te bereiken. Terwijl een kind speelt,

creëert het een spelkader waarin het zelfopgelegde of zelfaanvaarde regels hanteert en waarin het zelf betekenissen geeft. Tijdens het spel wordt het gedrag uit zijn oorspronkelijke context gehaald en wordt het op een andere manier dan gewoonlijk gebruikt of bekeken. Tijdens het spel komt het kind los van de dagelijkse realiteit en de regels, rollen en verwachtingen die daar gelden. Omdat zijn gedrag binnen het spel geen gevolgen heeft voor de realiteit, kan het kind

tijdens zijn spel zijn eigen handelingen bepalen. Het kan volgens zijn eigen regels en ideeën variaties maken op en combinaties maken van bepaalde gedragingen. Het maakt niet uit of iets in de realiteit bestaat of niet. Het maakt niet uit of iets in de realiteit ernstige gevolgen kan hebben of niet. Het maakt niet uit of iets in de realiteit überhaupt wel mogelijk is of niet.

Spelen vervult emotionele en relationele behoeften van kleuters

Spelen is een activiteit die zich onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden voordoet: sfeer, gemoed, ruimte, tijd ... En het is een activiteit die tegemoet komt aan bepaalde wensen of behoeften zowel verstandelijk, motorisch, emotioneel als relationeel. Het geeft kinderen de kans om de

indrukken en ervaringen die ze opdeden ook te uiten.

Toon en Jamil willen samen in de bouwhoek een raket bouwen. Ze hebben allebei een eigen idee van hoe zo'n raket er moet uitzien. Ze moeten dus heel wat overleg plegen vooraleer ze aan de slag kunnen. Hoe willen ze dat de raket eruit ziet? Wat moet die raket kunnen? Hoe groot, breed en zwaar moet ze zijn? Welke materialen hebben ze nodig? Bij wie kunnen ze hulp vragen? Dat vraagt heel wat overleg.

Doordat Toon en Jamil samen moeten overleggen, oefenen zij hun **communicatieve vaardigheden**: ze proberen hun ideeën aan elkaar duidelijk te maken, naar elkaar te luisteren, nauwkeurig te formuleren wat ze bedoelen.

Ze oefenen ook hun **sociale vaardigheden**: ze proberen de dingen vanuit het standpunt van de ander te bekijken en wanneer dat nodig is af te wijken van een eigen idee en toe te geven aan de ander. Kinderen praten terwijl ze spelen, daardoor verwerven ze kennis over relaties tussen zichzelf en anderen, tussen zichzelf en de hun omringende leefwereld.

Lieze en Janne spelen "spookje" en doen de leidster en de andere kinderen schrikken.

Op dat moment zijn Lieze en Janne bezig hun eigen angst voor spoken te overwinnen door zelf in de rol van spook te kruipen.

Kinderen kunnen door te spelen hun eigen angsten de baas worden en zo omgaan met hun eigen emoties en deze verwerken. Kleuters hebben een rijke fantasie maar kunnen nog geen duidelijk onderscheid tussen fantasie en werkelijkheid maken. Soms gelooft het kind werkelijk in zijn fantasiebeeld, soms gebruikt het zijn fantasie om aan de werkelijkheid te ontsnappen.

Layla speelt in de poppenhoek en de leidster hoort haar opeens uitvaren tegen de pop. "Jij mag dat niet doen! Stoute pop! Ga maar in de hoek staan!" en Layla zet de pop prompt in de hoek.

Chayim speelt na zijn besnijdenis nog weken lang met zijn knuffels 'doktertje'. Hij speelt totdat hij het gevoel heeft de situatie die hij zelf heeft meegeemaakt onder controle te hebben.

Spel kan een middel zijn om gevoelens op een aanvaardbare manier te uiten. Boos zijn op iemand of jaloers zijn op een jonger broertje of zusje kunnen via spel op een veilige manier geuit worden, omdat spel immers toch niet echt is. Spel geeft het kind een acceptabele uitlaatklep voor dergelijke negatieve emoties. Tijdens het spel krijgt het kind de gelegenheid gebeurtenissen uit het dagelijks leven te verwerken. Kinderen spelen heel dikwijls situaties uit hun eigen leven na. Omdat het kind tijdens zijn spel zelf de regisseur is, wordt het voor het kind mogelijk zelf de actieve heerser te worden over een situatie waarin hijzelf ooit het passieve 'slachtoffer' was. Zo krijgt het kind grip op de situatie en wordt deze minder bedreigend.

Spelen is voor kinderen een middel om op hun eigen manier met onverwerkte indrukken en ervaringen bezig te blijven totdat zij deze via de uitdrukking ervan in het spel, verwerkt hebben.

Amber komt heel gespannen de klas binnen. Ze kijkt somber en je ziet aan haar lichaamshouding dat de ochtendspits thuis niet zo vlot verlopen is. Tijdens het onthaal zit ze er verstrooid en wat ongelukkig bij. Ze wil niets vertellen en trekt zich terug uit het kringgebeuren. Tijdens het vrij spel in de hoeken trekt ze naar de timmerhoek. Ze klopt en hamert en zaagt dat horen en zien vergaat. Er

Maar om mee te spelen, om in te spelen op wat kinderen spontaan aanbrengen en daarbij aan te knopen helpt het als je als leerkracht een grote dosis vertrouwen hebt. Vertrouwen in jezelf en je vermogen om te evolueren, vertrouwen in de groeikracht van de kinderen en in de omgeving, die evenmin een vaststaand gegeven is.

1 Vertrouwen in jezelf, je kan zaken veranderen
Je moet geloven dat je het aankan om bepaalde meer geleide activiteiten te vervangen door 'gewoon' meespelen met de kleuters. Geloven dat je dan zeer zinvol bezig bent en dat je tijdens dit vrije meespelen heel wat kansen krijgt om de kinderen te observeren, te stimuleren en te helpen in hun ontwikkeling.

Je moet geloven dat, wanneer je aan ouders, directie en/of collega's uitlegt met welk doel je gaat meespelen en je dat staft met concrete voorbeelden, zij dat als zeer waardevol zullen erkennen.

In de bouwhoek zijn vier kleuters aan het spelen: Janne, Mey Lan, Jamil en Toon. Jamil bouwt samen met Toon een kasteel. Ze zijn volop aan het plannen en proberen vanalles uit. Mey Lan en Janne zitten er eigenlijk een beetje naar te kijken en zijn niet echt zelf aan het bouwen. Juf An komt meespelen in de bouwhoek. Ze nodigt Toon en Jamil uit om aan de meisjes te vertellen wat ze willen doen. Ze nodigt de meisjes uit om mee te denken wat het kasteel nog allemaal nodig heeft. Ze stimuleert de jongens om aan de meisjes hulp te vragen door vb. de blokken te zoeken die zij nodig hebben om de burcht op te bouwen. Daardoor moeten de jongens verwoorden of ze een groot of een klein blok nodig hebben, een dakpan of een venster. De meisjes moeten soms meer details vragen: een blok met zes puntjes of een met acht? Een blauw of een rood? Een grote dakpan of een kleine? Op een bepaald moment willen ze een ophaalbrug maken. Ze weten echter niet goed hoe daaraan te beginnen. Juf An vraagt hen of ze weten hoe een ophaalbrug eruit ziet en hoe die werkt. Ze haalt er een prentenboek bij waarin een duidelijke prent staat van een ophaalbrug. Daarna gaan de meisjes in de knutselhoek touw, karton en scharen zoeken om de brug te knutselen.

In dit korte voorbeeld merk je al het effect van het meespelen van juf An: de betrokkenheid van de meisjes verhoogt sterk, er worden heel wat wiskundige begrippen geoefend, de attitude van 'iets opzoeken wanneer je het niet weet' wordt voorgeleefd, het probleemoplossend denken wordt gestimuleerd, de specifieke talenten van de kleuters worden aangesproken, de kleuters krijgen respect voor wat de anderen aanbrengen en de anderen bewonderen de bouwcapaciteiten van de medekleuters, de communicatieve vaardigheden worden geoefend door het samen overleggen.

Wat zou er gebeurd zijn mocht juf An niet meegeleefd hebben? Juf An merkt heel wat op over de kleuters waarmee ze speelt; hoe ze communiceren met elkaar, wat ze al weten, kennen en kunnen, op welk niveau ze denken, in hoeverre hun probleemoplossende vaardigheden al ontwikkeld zijn, welke indrukken ze verwerken tijdens het spel. Wat zou ze gezien hebben mocht ze met een geleide knutselactiviteit bezig geweest zijn?

2 Vertrouw in de kinderen: ze groeien en evolueren

Wanneer je gaat meespelen met één groepje kinderen, veronderstelt dat dat de andere groepjes zelfstandig aan de slag gaan. Kinderen kunnen veel zelfstandiger aan de slag dan wij soms denken. We moeten er wel voor zorgen dat hun omgeving uitdagend, veilig en op hun niveau is. Zolang deze voorwaarden voldaan zijn, kan de overgrote meerderheid van de kleuters echt wel zelfstandig aan de slag. Er zal hier en daar wel eens een conflict ontstaan, maar ook daar leren kinderen uit en ook dat bevordert hun relationele ontwikkeling. Uit elk conflict leert een kind immers dat bepaalde gedragingen niet aanvaardbaar zijn en andere wel. Een kind dat conflicten veroorzaakt zal dat heus niet eeuwig blijven doen.

3 Vertrouw in de omgeving die aanpasbaar is

Er staat nergens geschreven dat een leerkracht de klasinrichting of de klasorganisatie niet kan of mag veranderen. Er is geen enkele wet die gebiedt dat de leerkracht niet mag meespelen in de hoeken of altijd geleide activiteiten moet geven. Er is ook geen enkel decreet dat bepaalt dat de kleuters 's morgens een half uur of langer moeten stil zitten en luisteren tijdens achtereenvolgens een

onthaal, het optekenen van aanwezigheden, de kalenders aanvullen, een klassikale waarneming. Deze zaken kan je gerust spreiden over het dagverloop zodat de kinderen sneller aan de slag kunnen gaan en jij sneller kan gaan meespelen.

Wanneer je bewust en met overtuiging meespeelt, wanneer je ervaart hoeveel je door het meespelen kan bijdragen aan de ontwikkeling van de kleuters dan zal je er niet de minste moeite mee hebben om de ontwikkelingsdoelen die je wil nastreven te realiseren en dit ook te verantwoorden naar de overheid en het schoolbeleid toe. Goed kleuteronderwijs is immers iets anders dan goed op voorhand te programmeren overdracht van kennis en training van vaardigheden. Bij de voorbereiding formuleer je de doelen die je wil nastreven, algemeen of open. Het is pas bij de realisatie van de activiteiten, bij het meespelen met de kleuters, dat het duidelijk wordt voor welke specifieke doelen er mooie kansen zijn. Wat binnen een belangstellingscentrum gerealiseerd kan worden zal, wat onlogisch misschien, vooral achteraf echt duidelijk zijn.

Het komt er dus als leerkracht vooral op aan om alert te zijn voor de kansen tot ontwikkeling. Om oog en oor te hebben voor de wijze waarop kleuters met zichzelf, met elkaar en met hun omgeving omgaan. Er is geen betere manier om dat te realiseren dan door te gaan meespelen met de kinderen.

Een spelvriendelijke school

Het doorbreken van heersende patronen is niet evident. Eenmaal er op school de gewoonte is om veel geleide activiteiten te geven, veel met zogenaamde tastbare resultaten naar buiten te treden, vraagt het teamoverleg en moed om zichzelf en zijn eigen werking in vraag te stellen om daar verandering in te brengen. Het vraagt ook het hierboven genoemde vertrouwen in zichzelf, de kinderen en de omgeving.

Wanneer we een spelvriendelijk klimaat willen creëren in onze school is het daarom goed om als team stil te staan bij volgende vragen en hierop een gezamenlijk antwoord te zoeken. Zo kom je tot een gezamenlijke (zorg)visie op spel en spelen.

Deze vragen geven de richting aan:

- Hoe vullen wij als individu en als team het begrip 'spel' in? Welke betekenis geven wij aan 'spel als spel'?
- Kennen wij als leerkracht nog voldoende het belang van spel?
- Maakt 'tot spel komen' deel uit van de observatie-items in het kindvolgsysteem?
- Overleggen wij over de klasinrichting en de klasorganisatie in functie van de spelmogelijkheden van de kinderen?
- Hoe vullen wij het begrip 'spel begeleiden' in?
- Denken wij na over het evenwicht tussen 'werken' en 'spelen'? Is er in elke klas voldoende ruimte (letterlijk én figuurlijk) om echt vrij te spelen?
- Hoe vaak geven wij gerichte spelimpulsen aan de kleuters wanneer ze in de hoeken spelen?
- Blikken wij terug op spelactiviteiten of enkel op 'leeractiviteiten'?
- Hoe belangrijk vinden wij het als leerkracht dat kinderen tot echt spel komen op de speelplaats?
- Welk materiaal en welke mogelijkheden krijgen kinderen op de speelplaats om tot spel te komen?
- Hoe worden de kinderen op de speelplaats gestimuleerd om tot spel te komen?
- Waaruit bestaat toezicht doen op de speelplaats? Hoeveel zaken zijn verboden op de speelplaats? Waarom zijn deze verboden? Uit veiligheidsoverwegingen of voor het comfort van het personeel?
- Kunnen wij als leerkrachten zelf nog spelen? Zit er een spelelement in onze vergaderingen?

- Weten ouders welk belang de school hecht aan spel van de kinderen?
- Kennen ouders het belang van spel met betrekking tot de ontwikkeling van hun kind?
- Kennen de leerkrachten de mening van de ouders omtrent spelen?
- Kennen de leerkrachten de spelmogelijkheden van de kinderen thuis?
- ...

Hopelijk zet dit artikel je ertoe aan om van spelen een habitus te maken die in de ontwikkeling van je kleuters geïntegreerd is.

Miet Fournier – Kleuterleidster – Praktijkdocent Thomas More Hogeschool Mechelen – Arteveldehogeschool Gent

Bronnen:

"Meer zorg voor kleuters via spelbegeleiding", Miet Fournier, uitgeverij Lannoo Campus, 2012. In dit boek vind je meer over het individueel begeleiden tot spel van kleuters die extra zorg behoeven.

Doelgericht werken in de kleuterschool, Jan Saveyn, 'School en Visie', augustus-september 2011/nr. 01, VVKBaO.

